

Владимир Ступар¹
 Универзитет у Источном Сарајеву
 Православни богословски факултет

УДК 27-1
 DOI: 10.7251/FNR1920126S
 Оригинални научни рад

ПОЈАМ ЖИВОТА И СМРТИ У ОКВИРУ ЦРКВЕНО-БОГОСЛОВСКОГ ОПИТА

Присуство смрти као последица Божјег стварања, као и чињеница да због прекида благодатног живота Прародитеља са Светом Тројицом смрт постаје саставни део човекове егзистенције, питање смрти и вечног живота постаје једно од најважнијих питања. Искуство живота са Светом Тројицом у литургијском опиту заједничарења са ближњима и целокупном творевином у Телу Христовом, односно Цркви открива да је смрт превазиђена Христом као Хлебом Живота. Пуноћа живота као делатност Светога Духа и искуство вечности на нивоу љубави и слободе коју дарује благодатни живот у Цркви, открива истину будућег века.

Кључне речи: Творевина, смрт, живот, Света Тројица, Прародитељи, Христос, Црква, благодат, вечност, храна, Свети Дух.

Искуство вечности

Човекова потреба за животом се изражава као потреба за континуитетом постојања, односно за егзистенцијом која никада не престаје. Таква егзистенција се означава као вечност. Из искуства црквеног живота вечност² за коју је човек створен се у црквеној заједници поистовећује са

¹ vlado.stupar@gmail.com

² Вечност (грч. Αἰώνιος, лат. aeternus, неограничено трајање времена, будући век), конач или крајњи циљ битисања творевине и кретања времена. Вечност је „заустављање кретања“, његово вечно постављање кроз превазилажење времена на његовом крају. За разлику од Оригена, који држи да је стабилност кретања дата једновремено и заједно са довођењем ствари у егзистенцију, Источни Оци веле да временско кретање нема путању круга, као циклично кретање, физичко или биолошко,

љубављу и слободом као начином Божјег постојања. Сведочанство Новог завета да је Бог љубав, своје утемељење има у Тројичности, то јесте због тога што је Света Тројица, Бог је љубав. Ипостаси Оца, Сина и Светога Духа ипостазирају живот као љубав. Извор живота, љубави и слободе јесте Бог Отац, који вечно рађа Сина и исходи Светог Духа. Унутартројични односи Оца и Сина и Светога Духа безвремено и вечно постоје као љубав и живот. Живи и истинити Бог, Света Тројица, уводи човека у вечност у Богочовеку Христу, љубављу и слободом. У Речнику православне теологије, Јован Брија истиче следеће: „Вечност је својство Бога (Рим. 1, 20), Који влада творевином и временом (*χρονος*): 'Од века и до века Ти јеси' (Пс. 89, 2). Он је постојао пре творевине (Пс. 102; Јн. 17, 24; Еф. 1, 4) и постоји после света (Откр. 21, 1). Вечност Божја манифестује се као сила Васкрслога Христа: 'Исус Христос је исти јуче и данас и у вијекове' (Јевр. 13, 8; Откр. 1, 18). Он је 'Цар векова' (1. Тим. 1, 17), у коме свет има 'вечни живот' (1. Тим. 1, 16). За оне који верују у Христа вечност није прост продужетак егзистенције у неодређеној судбини, или крај живота, него циљ њиховог битисања, живот који се налази пред њима као коначна нада, односно 'вечно царство' (*αιωνιος βασιλεια*) – 2. Петр. 1, 11. 'А који пије од воде коју ћу му ја дати неће ожедњети довијека, него вода коју ћу му дати постаће у њему извор воде која тече у живот вјечни' (Јн. 4, 14). Вера пуна наде јесте моћ да се победи страх од смрти, осећај ограничене времености, последњи камен спотицања на лествици живота. 'Јер пролази обличје овога свијета' (1. Кор. 7, 31). Такође, 'Небо и земља ће проћи, али ријечи моје неће проћи' (Мт. 24, 35).“ (Брија, 1999, стр. 80–81).

Црквени живот се открива као опит личног освећења и познања Господа Исуса Христа у љубави према другом и слободи не само од греха, већ у слободи од било каквог ограничења створене природе. Ослобођење није укидање или превазилажење људске природе. Човек и даље остаје човек својом створеном природом, али у Христу човечанска природа облагодатељна и обожена не представља ограничење већ слободу кроз вечно нови начин постојања. Тако Васкрсли Господ долази својим ученицима и апостолима кроз *зашворена вратица* (уп. Јн. 20, 19; Јн. 20, 26) и показује да није утвара или дух јер *дух нема тијела и костију* (уп. Лк. 24, 39), и да Његово тело јесте стварно али слободно од смрти. Управо овакво стање људске природе открива заједница у Телу Христовом, односно у Цркви као будући догађај, доступан овде и сада кроз Свете тајне. Вечност за црквено искуство није безлично индивидуално трајање или неограни-

---

него има смисао у вечности стабилног постојања које жели Бог. За свете, као и за анђеле, вечност значи „сталност у светости“ (Брија, 1999, стр. 80).

чено безвремено егзистирање човекове душе, негде изван овога света, како се тумачи у разним религијским концептима. Из искуства црквеног живота, вечност представља конкретан начин постојања у заједници са Богом који се остварује на Светотројични и светотајински начин. Православно сведочење о Богу, односно црквени начин постојања који уводи човека у Христу у заједницу Свете Тројице, даје појму личности онтолошки садржај. Начин на који постоји Бог открива могућност личносног, односно ипостасног учешћа у заједници са Светом Тројицом. Ову личносну димензију Царства Божјег наглашава Владика Атанасије, када каже да:

„Царство Божије је Син Божији и Дух Свети. Тиме су они не 'опредељени', или још мање обезличени, него, једноставно, незамисливо је да то Царство не буду Они, него нешто друго, да Благодат не буде заједница са Њима, са Њиховим божанством, божанским нествореним животом, енергијом, љубављу, светлошћу. Царство је управо тај садржај, тај живот унутрабожански, тај Светотројични однос – *περιχωρησις* или *εμφιλοχωρησις* – Божанских Лица Свете Тројице, и то је Царство Божије, и у то Царство смо ми позвани као личности и као Сабор = Црква, и биће вечни живот у том Царству: 'Бог на Сабору богова' (Пс. 81, 1; Св. Григорије Богослов). То је Царство Небеско: Предвечни Савет Свете Тројице (Ис. 9, 6), из којег нам је дошао Анђео Великог Савета Христос, и са кога нам је послато Обећање – Свети Дух Утешитељ. То је Предвечни Светотројични Сабор, и ми смо као Црква, Тело Оваплоћенога – опет сабор (в. Јевр. 12, 22–24 – где је речник и контекст богослужбени, литургијски).“ (Јевтић, 2008, стр. 254).

Дакле, литургијским етосом човек учествује у вечности на христоподобен начин, то јесте постојећи као личност у Цркви, човек постоји као онај који партиципира у вечности.

Вечност као живот и слобода у Христу

Вечност може да представља и вечно мучење као немогућност виђења Лица Божјег, али и вечну радост у личној заједници са Христом. Немогућност учествовања у благодатном познању Бога, немоћ да се због греха оствари заједница са Богом и ближњим, егзистенцију човека претвара у предokus пакла и мучења. Појам пакла и мучења, као и појам раја и блаженства у црквеном искуству, зависе од човекове слободе и имају егзистенцијални смисао. Слободно прихватање Јеванђеља Христовог, љубав према Христу и према ближњима, човеков живот преображавају

у рај и блаженство. Без литургијског одговора на љубав Божју, која је усмерена на цео свет па и на „непријатеље“, сваки напор да се оствари напредак ка циљу обожења претвара се у индивидуалну праведност која је неспособна да човеку дарује блаженство. Узрок пакленог стања није у томе да је Бог створио пакао, већ је пакао егзистенција без љубави заједнице са другима као и вечно Другим. У Цркви је конкретизован начин живота Бога и народа Божјег као вечна љубавна заједница утемељена у Христу благодаћу Светог Духа, јер *Дух је оно што оживљава, штојело не користи ништа* (Јн. 6, 63). Црквени богослужбени етос се бави човеком у свим аспектима људске егзистенције. Он не сагледава човека као пролазно биће, већ као биће способно да себе утемељи на вечности. То утемељење бива увек на релацији личносног познања Бога Оца у Исусу Христу Сину Божјем, благодаћу Светог Духа. Нико не може исповедити и познати Христа као Господа, ни Бога Оца, осим Духом Светим (уп. 1. Кор. 12, 3). Познање је знање које има егзистенцијални карактер, јер је утемељено на начину постојања који доноси Црква а не на индивидуалним способностима које не могу да надиђу смрт. Утемељење на вечном животу у црквеном искуству се конкретно остварује у Литургији Цркве. Због тога се црквени живот конкретно и видљиво пројављује у границама људске природе као светотајинско учешће и причешће у Господу Исусу Христу. Кроз Христа и у Христу, благодатни живот Божанске бесмртности се дарује Духом Светим и на тај начин се пракса Цркве реализује као православна духовност која је Оваплоћени Христос. Телесни додир, телесни опит и искуство су темељ богопознања и боговиђења. Телесни човек постаје обожен, не престајући да буде човек, постајући богом по благодати, освештан Светим Духом, познаје истину Будућег века и надвремене стварности. Телесно се открива сва лепота човека који учествује у Литургији Цркве у Телу Христовом, кроз векове од доласка Христовог до краја историје да човек који је обожен у Христу остварује подобје Божје, које је Христос. Овде и сада у Цркви, као и у будућем ванвременом животу,³ човек у телесној пуноћи Христовог Божанства учествује у вечности, како то сведочи апостол Павле, *Јер у Њему обитава сва пуноћа Божанства шјелесно* (Кол. 2, 9). Христово Преображење на Тавору сведочи о освећењу и обожењу човекове природе, па према томе и тела, које блиста вечним нествореним Божанским енергијама. Благодатне енергије као и реално Тело и Крв Христова на литургијском сабрању бивају

³ Овде се појмом ванвремени живот указује на есхатолошку истину Цркве где се време не укида већ преображава у вечност, као што ће уосталом сва творевина, а време и простор су такође створене категорије, бити преображена вечним божанским енергијама у Цркву, односно у Царство Божје.

у онима који се причешћују, како овде сада, тако и у Будућем веку, који је доступан Светим Духом. Свети Григорије Богослов у својим Беседама често истиче овај есхатолошки идентитет светлости и освећења човековог тела као будућег стања спасених. Тако, на пример, у његовој 40. Беседи на Свето Крштење, о тој светлости каже: „Светлост је и тамошњи сјај онима овде очишћенима, када као праведници заблистају као сунце, међу којима ће, усред њих, стајати Бог, јер су они богови и цареви (θεων οντων και βασιλεων – Пс. 81, 1), (Види и *Беседа* 30, 4: „Стоји Бог усред богова – спасаваних“), разликујући (им) и раздељујући вредности ондашњег блаженства“ (Григорије Богослов, 2001, стр. 93). Дакле, обожење се открива у свим аспектима телесности, створености, бесмртности и духовности, јер целосно освећење човека као психофизичке стварности је есхатолошка истина, опитна сада и овде у светотајинском јединству верних са Христом. Из перспективе литургијског искуства и јединства са Оваплоћеним Сином Божјим, светост Божја, која се са подвижничким напором самопревазилажења усваја као дар љубави Божје, постаје наше лично живљење и усавршавање у Христу.

Прародитељски пад, храна као смрт и храна као живот
у црквеном начину постојања

Смрт је у црквеном начину постојања не само непријатељ који се побеђује и превазилази Сином Божјим, који је истинити Бог и истинити Човек и Живот вечни, већ смрт представља и моћно васпитно средство. Циљ васпитања и образовања у црквеном опиту се огледа у подвижничком напору и аскетској усмерености ка Богу кроз борбу са страстима и љубави према Богу и ближњима (Лк. 10, 27). Да би се кренуло путем подвига и промене своје личности и достигло савршенство љубави, неопходан је благодатни дар сећања на смрт. У том смислу Архимандрит Софроније истиче да сећање на смрт:

„пресеца деловање страсти и тиме полаже темељ за корениту промену целокупног нашег живота и опажања свих ствари. Чињеница да нам оно даје да доживимо своју смрт као крај целокупног створеног света, потврђује нам Откривење о томе да је човек образ Божји и да је као такав способан да у себе смести и Бога и створени космос. То и јесте почетак конкретизације у нама ипостасног (личносног) принципа. Ово искуство припрема наш дух за реалније примање хришћанског Откривења и за богословље у чијој основи лежи искуство друкчијег постојања“ (Софроније, 1996, стр. 14).

Због тога је за црквене Оце сећање на смрт представљало благодатни дар Светога Духа. Моћи не грешити, односно оспособити себе да се непрестано пребива у благодатном стању бестрашћа за свете Оце је последица благодатног дара сећања на смрт, али и личног подвига. Свети Антоније Велики, позивајући на подвиг и уздање на Бога, каже:

„И тако, латимо се подвига и немојмо падати у унијије. Јер, у томе нам помаже и Господ, као што је написано: *онима који љубе Боїа све йомаже на добро* (Рим. 8, 28). Ради тога, тј. да не будемо малодушни, треба да се сећамо и следеће изреке апостола: *Сваки дан умирем* (1. Кор. 15, 31). Јер, **ми нећемо сагрешити уколико будемо живели као они који сваки дан умиру**. Ево шта значи та изрека: свако јутро кад се пробудимо треба да мислимо да нећемо дочекати вече, и пре него што легнемо у кревет да мислимо да се нећемо пробудити. По природи (ствари) није позната граница нашег живота, нити се зна колику нам меру свакодневно оставља промисао. Живећи свакодневно са таквим расположењем ми нећемо ни грешити, нити имати похоту, нити се на кога гневити, нити гомилати богатство на земљи. Свакодневно очекујући смрт, стећи ћемо сиромаштвољубље и свима ћемо све праштати. Похоту за женом или какво друго нечисто задовољство ни једног тренутка нећемо задржавати у себи, већ ћемо их брзо одбијати, увек заузети (предсмртним) борбама и очекивањем судњег дана. Јер, велики страх и бојазан од мука уништава пријатност задовољства и подиже душу која је близу пада.“ (Антоније Велики, 1996, стр. 26).

Није нимало случајно да као моћно васпитно средство, поред заповести о неједењу забрањеног плода са дрвета познања добра и зла, Бог говори Прародитељима о томе да ће умрети ако успоставе заједницу са творевином без Бога. Уосталом, да су Прародитељи сагледавали смрт и сећали се смрти, не би тако лако пристали на понуду да прекину заједницу са Богом. Последица заједничарења са творевином кроз једење без благодарности (неевхаристијски однос према храни) довела је смрт у први план човекове егзистенције. Парадоксално, али истинита је чињеница да човек да би обезбедио себи биолошки живот мора да једе, али сама чињеница храњења није обезбедила човеку вечни живот. На крају човек постане и сам жртва чињенице да једе, јер га храна на крају убија, као што га је убила и на почетку када су Прародитељи прекршили заповест Божју. Храна (творевина) је неодвојива од смрти, као што је и смрт

неодвојива од хране.⁴ Црквени начин постојања који се остварује кроз Литургију у центар своје службе ставља Хлеб небески, односно храну која суштински образује и васпитава = храни, пита људе, открива храну као Живот, неодвојив од Бога. Учешће у Литургији и даровима Тела и Крви Христове, храни даје егзистенцијалну важност како на биолошком тако и на есхатолошком нивоу човековог битија. Учешће или причешће храном која дарује вечни живот остварује се у заједници, односно у Цркви, и сама та заједница у Телу и Крви Христовој представља Цркву.⁵ Дакле, храна представља и живот али и смрт, зависно од тога да ли уводи човека у заједницу са Богом или раскида ту заједницу, односно благодатни или безблагодатни човеков однос са творевином доноси или живот или смрт. Одрицање од смртне хране је суштина поста у пракси Цркве. Због тога, пост као моћно средство у борби против смрти, парадоксално али истинито одваја човека од хране која доноси смрт и припрема човека за једење хране која доноси вечни живот. Пост, иако у суштини означава лишавање од хране, представља човеков слободан избор и слободу од смрти и греха а не егзистенцијално угрожавање човека. У древним изрекама отаца се истиче да брига о телу⁶ није грех, већ страсне навике. Храна је неопходна за биолошки живот човека, али употреба хране која човеку омогућава да одржи телесно здравље и стекне благодат Светог Духа представља смисао поста. У православној Цркви пост се завршава или испуњава једењем Тела и Крви Христове. Причешћем Христом, а Њиме и вечним Животом учешћем у Њему, у Цркви која је Тело Хри-

⁴ Превише би нам одузело времена и простора када би само покушали да апсолвирамо чињеницу о штетности хране која узрокује болести које се завршавају са смртним исходом. Нутриционисти дају различите рецепте у вези са здравом исхраном као и специфичности везане за начин исхране. Посебно је питање о начину производње хране, употреби ГМО хране, затим употреби хемијских средстава од њиве до трпезе, и тако редом; међутим, чињеница је да човек и његов однос према храни представља централно питање чији одговор има егзистенцијални значај не само на егзистенцијалном плану историјског постојања људи већ и на есхатолошком плану вечног живота.

⁵ Интересантно је да се једење као једна од основних егзистенцијалних човекових потреба од тренутка рођења па кроз цео људски живот везује за заједницу. У првим данима за мајку која храни дете, или за неког ко је родитељ или старатељ који мора да се брине (остварује однос путем хране) за то дете. Касније се потреба за храном или једење одвија у породици, затим у широј заједници поводом разних догађаја, како радосних (склапање брака, разна славља), тако и тужних (сахране). Заједничарење у храни је веома моћно средство комуникације међу људима који делећи храну деле живот са свим радостима и тугама.

⁶ „Ми нисмо учени да будемо телоубице, већ страстоубице” (Пимен, 2000, стр. 333); такође види код Митрополит Амфилохије, Духовни живот по алфавитном патерику, у *Основи православној васпийања*, Врњачка Бања (1993, стр. 235).

ство, остварује се вечна заједница освећених и обожених личности које су превазишле смрт ипостасним и телесним јединством са Христом. Сећање на смрт има васпитни карактер управо у томе што човека упућује у потрагу за Животом, у потрагу за Богом и у том трагању човек налази Христа као свог Ближњег и у ближњем проналази Христа. Због тога је љубав критеријум поста и знак превазилажења смрти. Онај који је у заједници са Христом не умире јер слободно воли и бива вољен у загрљају Оца Небеског и обожен благодаћу Светог Духа. Смрт представља критеријум за вредновање свих човекових достигнућа, па према томе и свеукупног биолошког постојања. Само она вредност која обезбеђује човеку вечност, односно вечни Живот је истинска вредност. Опит вечности се у црквеном начину постојања поистовећује са личним, ипостасним јединством са Христом. То јединство Христа и оних личности које се обожују, остварује се у Литургији Цркве благодаћу Светог Духа. Због тога ћемо говорити о литургијском искуству као Божјој педагогији *par excellence*.

Црква на основу Откровења Божјег посматра смрт као последицу Божјег стварања и не види смрт искључиво као последицу човековог прекида заједнице са Богом. То значи да Адамов пад није узроковао смрт, већ је смрт постојала као потенцијална могућност у творевини због чина Божјег стварања. Дакле, смрт је присутна у творевини и пре човековог пада јер све што је створено у својој суштини је смртно јер је настало ни из чега. Управо та истина да је свет створен као и то да је човек створен, носила је потенцијалну могућност смрти. Прародитељи су изгубивши благодат Божју због раскидања заједнице са Богом окусили смрт и творевину увели у неприродан положај покренувши и усмеривши је ка себи самој, те је тако огољену и обезблагадаћену обесмислили својом егзистенцијом. Освећење творевине се одвијало кроз заједницу Прародитеља са Светом Тројицом. Домострој Божји је утемељен на слободи, те је човек, једино биће у творевини које је собом носило образ Божји, био одговоран за творевину и спасење целог света. Човек као психофизичка стварност требало је да кроз сарадњу са благодаћу Божјом уведе овај свет у бесмртност и да се оствари као свештеник творевине. Собом и правилним (благодатно-евхаристијским) односом према творевини, према Богу и према другом, требало је да човек живи по Божјој вољи и благодатној сили. Слобода на коју је призвана сва творевина, кроз човека, односно његов слободни пристанак на живот са Богом, остварила би се као богослужбено, литургијско узношење творевине. На тај начин би учествовала у вечности као Црква, односно творевина је могла једино кроз човека да уђе у заједницу са Богом или, боље речено, тајна творевине је тек требало да буде откривена у Христу који је Нови Адам, *Све кроз*

њега постоје, и без неје ништа не постоје што је постојало (Јн. 1, 3). Поставши Тело Христово, односно Црква, творевина видљива и невидљива, човек и анђели, телесно и бестелесно, све укупно се охристовило и обожило и постало учесник и причасник вечног живота.

Сећање на смрт – благодатни дар Светог Духа

Црквено искуство Отаца у педагогији Светог Духа открива да је сјећање на смрт благодатни дар. Прва заповест Божја дата прародитељима у Рају о забрани једења са дрвета познања добра и зла, била је упозорење на смрт и могућност умирања кроз непослушност Богу. Адам и Ева су били позвани да кроз саобраћавање своје воље буду учесници у животу Свете Тројице као благословеном дару. Само Божје упозорење, „да у онај дан када једете умрећете“, позив је на „сећање на смрт“. Свакако да први људи из перспективе благодатног живота у Духу Светом нису имали искуство смрти, али су могли кроз благодатни дар Светог Духа да у потпуности и целовито схвате шта значи смрт. Прародитељи су били у таквом облагодатењем стању да су били оспособљени чистог ума, чисте душе, чистог срца и нетрулежног тела да сагледавају и партиципирају славу Божју и да као целомудрени учествују у Божјем животу. Сећање на смрт као и страх Божји који је почетак мудрости,⁷ сигуран су пут који је узводио Прародитеље ка Богу. Остваривање назначења уподобљавања Богу, као циља због којег су створени, било је могуће само као слободан одговор на Божји призив Адама и Еве за сарадњу. Страх Божји је хоћење пред Богом и живот пред Богом на такав начин да се не изгуби слобода и љубав у заједници Прародитеља и Свете Тројице. То значи да су Прародитељи изгубили страх Божји када су се окренули од Бога, а тиме их је напустила и мисао о сећању на смрт. Дошло је до заборав⁸ не само Божје заповести већ и заборав Бога и окретања ка себи а не ка Другом. Посматрајући себе и стављајући себе и своје потребе у први план, Прародитељи су кренули путем самообожења које је за последицу имало смрт. За Адама и Еву смрт није постала само реалност на нивоу биолошког живота, већ је смрт постала и метафизичка реалност јер су Прародитељи умрли на есхатолошком плану остајући без заједнице са Богом. Смрт је нарушила Богом успостављено јединство између Адама и Еве и постала је претешко бреме јер је угрожавала човека на плану вечне ег-

⁷ Приче Соломонове 1, 21.

⁸ Заборав значи прекид заједнице и континуитета и утемељење постојања на природи која не може да обезбеди човеку вечно постојање, иако је интегрални део човекове личности.

зистенције. Како су заборавили васпитни смисао Божје заповести сећања на смрт и изгубили благодатни дар живота са Богом, смрт је постала непрестани пратилац Прародитеља. У том смислу, одговорност у односу на другога када смрт другога постаје лична смрт истиче Еманел Левинас, када каже: „За смрт другога ја сам до те мјере одговоран да себе уносим у смрт. То се, можда, показује прихватљивијим у исказу: 'Ја сам одговоран за другога уколико је смртан'. Смрт другога представља прву смрт.“ (2017, стр. 250). На тај начин је прекинута и преокренута тајна живота као општења и заједничарења са Богом и уведена је смрт као последица одвајања од Бога. Другим речима, заборавивши Бога и његову заповест, односно изгубивши страх Божји, први људи су утемељили свој живот на себи и дошли су у стање да поверују некоме другом а не Богу. Библијско Откровење и истина о паду првих људи нам говори да је узрок пада био тај што су Адам и Ева успоставили заједницу са творевином на основу предлога који је био од ђавола. Предложено као добро за Прародитеље које ће их обожити без благослова и благодати Божје, то јесте „избацивањем“ и „ослобођењем“ од Бога, заједничарење са творевином је увело људе у смрт. Да су разумели шта је смрт и да су упозорење Божје о смрти у потпуности схватили, открива разговор прародитеља са ђаволом. Наиме, ђаво их усмерава и наводи да му верују и „подржава“ их у вери да они „неће“ умрети и нуди им „решење“ да ће бити као Бог јер ће знати шта је добро а шта зло. Усмеравање човека на заједницу са творевином по себи представљало је смрт за човека. Творевина је створена, *У почетку створи Бој небо и земљу. А земља беше без обличја и џусија* (1 Мој. 1, 1–2), али и без облика, то јесте без образа, те као таква није могла на личном плану „дати“ вечно постојање човеку који је створен *по обличју Божијему* (1 Мој. 1, 27). Облагодаћена творевина требало је да буде место славе Божје. Творевина је требало да учествује у личном односу и заједници између Бога и човека и на тај начин да буде превазиђена створеност и смртност творевине. Присуство Духа Божјег који се *дизаше над водом* (1 Мој. 1, 2) у почетку стварања, открива потенцијалну светост творевине, која се открила у пуноћи у Оваплоћењу Христовом. Творевина, поставши Тело Христово, односно кроз Цркву, заувек је добила вечно добробитије у Новом Адаму. Стари Адам је управо кроз благословену употребу творевине требало да је доведе до ипостазирања кроз заједницу са Богом. Христос као истинити Бог, поставши Човек, освештао је целокупну творевину и Собом је дао творевини дар вечног живота. Тако је творевина за прве људе у виду дрвета познања добра и зла била позив за слободну и благословену сарадњу са Богом. Изгубивши страх Божји и сећање на смрт, Прародитељи су ступили у разговор са ђаволом и поверовали да неће умрети већ да ће постати „као што је Бог“. Врло је важно

истаћи да у аскетској, односно подвижничкој пракси облагодатних људи који су стекли страх Божји и примили благодатни дар сећања на смрт, одбацивање „помисли“ представља темељ духовне борбе. На тај начин се спречава да „помисли“ отргну човека од Бога и да га уведу у стање заборављања Бога и Његове љубави. Егоистичко бављење собом, саследицавање себе као израз гордости је увођење човека у индивидуални начин постојања. Овакво индивидуалистичко живљење је победа смрти над човеком који не остварује своје назначење подобја Божјег. Аскетизам црквеног етоса се изражава у благодатном животу и заједници са Црквом. Борба са собом уз помоћ благодати Божје огледа се у неповјерењу према себи и уздању у Бога. Спречавање и одсецање уплива искушења, која путем помисли делују на верне и која нас чине непокојним и утичу на нас тако да их не прихватамо распознавајући да су зла, истински је подвиг. Чување срца⁹ које је центар нашег бића и сусрет са Богом и другима, остварује се светотајинским и благодатним животом. Неверовање помислима и самом себи представља темељ смирења светих подвижника, којим се изражава спремност за сусрет са Богом у Духу Светом. Покајање и сећање на смрт у светотајинском сједињењу преображавају човека у биће заједнице, способно да воли и буде вољено. Благодатне енергије Светог Духа које се у богослужењу Цркве изливају на заједницу преображавају човека и твар у есхатолошку реалност Царства небеског. Искуство смрти, односно сјећање на смрт као и страх Божји постају васпитачи и чувари живота у Христу. Дело Христово, односно Домострој спасења и преображај човека у Христу Духом Светим, уведе човека у нов начин постојања. Знак таквог облагодатног постојања у заједници са Црквом је управо сазнање да свако одвајање од Христа и заборав Његових заповести представља смрт душе и губитак благодати Духа Светог. Свети Макарије Велики поучава да „Као што је тело без душе мртво и не може ништа да чини, тако је душа мртва за Царство без небеске душе, тј. Духа Божијег, и не може да чини ништа што је Божије. Онај ко се стара да поверује и да приђе Господу треба да се моли да још овде прими Дух Божији који и јесте живот душе. Господ је стога и дошао да још овде души дарује живот, тј. Духа Светог“ (Макарије Велики, 1996, стр. 152). Због тога је смирење плод благодати као сећање на смрт и страх Божји који је „почетак мудрости“. Духом Светим се благодатно сазнање које је човек имао у рају као израз слободе у Богу, кроз сећање на смрт обнавља, јер уводи преображеног и смиреног човека у познање смрти као „немо-

⁹ Срце у педагогији Отаца као и у Јеванђељу је место где обитава Бог и где се види и познаје Бог по речима Христовим „блажени чисти срцем јер ће Бога видјети“ (Мт. 5, 8).

гућности“ општења са Богом. Умирање је одвајање од Христа, а живот је заједница са Христом у Духу Светом. У том смислу Апостол Павле говори да *За мене је животиња Христос а смрти добијиак* (Фил. 1, 21). Сећање на смрт као дар Светог Духа, порађа у човеку благодарност због тога што се заједница са Христом остварује као Црква, односно заједница Љубави. Црква као заједница са Христом увек се остварује у светој Литургији, која је Евхаристија, захвалност или благодарност, што открива човека као докосошко биће. Све што дише нека хвали Господа (Пс. 150). Како Дух Свети конституише Цркву, онда се благодатни дар сећања на смрт дарује у литургијском искуству као заједничарење у Љубави. Одвајање од Христа, односно опит живота без Христа је идентичан са смрћу, док је живот могућност или свецелосно учешће причешћа са Христом. У том контексту је сећање на смрт сагледавање и осећај обоженог и пресазданог човека који је у заједници са Богом, ближњима и творевином да је одвајање од Цркве одвајање од живота, јер је одвајање од Христа. Није нимало случајно да се одлучење од Цркве у светим канонима изражава као забрана, привремена или трајна, од Причешћа, што је равно духовној смрти. Као што се, са друге стране, приопштавање заједници са Богом остварује у светотајинском животу Цркве. Данас је избледела свест о важности учествовања у заједници са Богом која се у Цркви остварује Светим Духом. Због духовне ослабљености, сећање на смрт је нешто што се одбацује као непријатно и узнемирујуће, док се страх Божји губи и живот у Цркви своди на права и дужности верника. Преображај човека у Цркви који се остварује као благодатни живот у љубави према Богу, другим људима и творевини, уводи човека у стање непрестаног сећања на смрт које је ослобођено страха. У том смислу, Свети Јован Лествичник поучава: „Као што оци тврде да савршена љубав не може пасти, тако и ја мислим да је савршено осећање смрти слободно од страха“ (1997, стр. 70). Парадокс је у томе, али уједно и моћно васпитно средство које је плод Светог Духа, да сећање на смрт одваја човека од стварне смрти која је у прекиду заједнице са Богом и покреће га на делатност сагласну животу са Богом. Тако Свети Јован истиче важност сећања на смрт која човека чини делатним када поучава да „Као што је хлеб потребнији од сваке друге хране, тако је и сећање на смрт потребније од сваког другог подвига. Сећање на смрт подстиче монахе који живе у заједници на труд и дубоко размишљање, па штавише и на радосно подношење увреда. А код оних који живе у безмолвију, оно доводи до престанка бриге о било чему земаљском, до непрекидне молитве и чувања ума. Те врлине су и мати и кћи сећања на смрт“ (Јован Лествичник, 1997, стр. 69). Пошто је људски ум прво повређен Прародитељским падом и кроз телесно умовање човек нарушава заповест Божју, чување ума у искуству Отаца пред-

ставља непрекидна молитва. Страх Божји који се рађа из сећања на смрт покреће човека на молитвену делатност. На тај начин се непрестана молитва открива као заједничарење у благодати Светог Духа. У том смислу Свети Оци Цркве наглашавају да се благодат Светог Духа стиче молитвено-литургијским начином живота. Дакле, живот као заједница са Богом и ближњима је црквено искуство које савременог човека позива да превазиђе смртност у свим аспектима биолошког живота. Благодаћу којом живи Црква човек је позван да слободно уђе у есхатолошку радост Царства небеског које се открива као искуство вечности, без које се свако биолошко живљење обесмишљава. Сећање на смрт покреће човека да се са проблемом смрти суочи тако што ће у загрљају и љубави Свете Тројице, у љубави према другом човеку и заједници са творевином открити вечност као Царство Божје, чији предокус Црква нуди својим постојањем које није од овога света, али које преображава и уводи овај свет у Будући век. Потребни напор аскетског превазилажења индивидуалности се пројављује као победа смрти и прихватање слободног начина постојања које конституише Цркву као благодатни живот, представља истински пут живота у Цркви за сваког човека који то жели.

ЛИТЕРАТУРА

- Антоније Велики, С. (1996). *Поуке светој оца нашеј Антонија о животињу у Христју, Доброшљубље I Том*. Манастир Хиландар: Хиландарски преводи.
- Брија, Ј. (1999). *Речник православне теологије*. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.
- Григорије Богослов, С. (2001). *Празничне беседе*. Требиње – Врњачка Бања: Манастири Хиландар, Острог, Тврдош и Братство Св. Симеона Мироточивог.
- Јевтић, А. (2008). *Предавање о Лишурџији*. Манастир Жича.
- Јован Лествичник, С. (1997). *Лествица*. Манастир Хиландар: Манастир Хиландар.
- Левинас, Е. (2017). *Смисао трансценденције*. Фоча – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Богословски факултет Светог Василија Острошког – Фоча, Друштво филозофа Црне Горе – Никшић.
- Макарије Велики, С. (1996). *Доброшљубље, I Том*. Манастир Хиландар: Манастир Хиландар.

Пимен, А. (2000). *Старечник*. Нови Сад: Беседа.

Софроније, А. (1996). *Видеши Боја као што јесте*. Манастир Хиландар: Хиландарски преводи.

Vladimir Stupar

THE NOTION OF LIFE AND DEATH
IN THE FRAMEWORK OF CHURCH AND THEOLOGIAN DEBATE

Summary

The presence of death as a consequence of God's creation, as well as the fact that due to the disruption of graceful life of our ancestors Adam and Eve with Holy Trinity, the death becomes an integral part of man's life, while the question of death and eternal life becomes one of his most important questions. It is the experience of life with Holy Trinity in the liturgical communion, both with our neighbors and with whole creation in the Body of Christ, i.e. in the Church, that reveals to us that the death was overcome by Christ – the Bread of Life. It is the fullness of life as a consequence of Holy Spirit's active presence and the experience of eternity in love and freedom as given to us in the Church, which reveals the mystery of the Kingdom to come.